

Historielärarnas förening - en historik

Författare:

Marie Ulmhed, arkivvetenskap vid Stockholms universitet 2013

Historielärarnas förening (HLF) är en ämnessammanslutning som syftar till att främja historieämnet i skolundervisningen liksom att bistå lärare i historieämnet med fortbildning och verka för relevanta läromedel. I föreliggande text ges en historik över denna förening med fokus på de frågor i vilka föreningen har varit aktiva i den utbildningspolitiska debatten. I mindre grad behandlas även föreningens övriga verksamhet och slutligen ges en presentation av föreningens arkiv som förvaras hos TAM-Arkiv.

Grundandet

År 1940 tillsattes en skolutredning, kallad 1940 års Skolkommission, som väckte en oro för att det skulle uppstå konkurrens mellan de olika ämnena om deras utrymme och ställning i den framtida skolan. Även om det för historieämnets del fanns lokalföreningar i Stockholm och Skåne, båda bildade 1933, och ytterligare en bildades i Göteborg 1941, så var historia och filosofi de enda läroämnena inom de högre skolorna som inte hade en riksorganisation. År 1942 tog därför Stockholmsföreningen initiativ till bildandet av en riksomfattande förening som kunde stärka ämnets ställning liksom sammanhållningen mellan historielärarna och samma år konstituerades denna.

De första åren

Under föreningens första år ägnade de sig främst åt historieundervisningen på läroverken, även om också andra skolformer belystes. De problem som togs upp handlade om riskerna med att historia skulle ses som ett ”pluggämne” eftersom ett omfattande historiskt stoff komprimerats till färre timmar. Även att kravet på fullbordad kurs i historia togs bort för antagandet av ingenjörstudenter var något som föreningen reagerade på och skrivelser författades till de tekniska högskolorna 1945 och till statsrådet Tage Erlander året efter. Man lyfte även pedagogiska frågor som exempelvis hur läromedel borde användas i undervisningen och hur man skulle lösa problemen med att läromedel inte uppdaterades särskilt ofta.

Redan här finner vi dessutom en frågeställning som har varit aktuell mer än en gång senare, nämligen historieundervisningens timantal. I en skrivelse som föreningen 1943 avlätt till 1940 års skolutredning framhölls de negativa konsekvenserna med att minska timmarna. Ungdomarna behöver nämligen historia- och samhällsundervisning för att ”rätt kunna fylla sin plats i det moderna samhället”. Dessutom har historien en nationalistisk funktion i tidens internationella politiska klimat: ”En fördjupad kunskap om vår nationella utveckling, dess särart och värde, är en kraftkälla för vårt folk, inte minst under en tid av stora risker för de små nationernas fria existens.”

En viktig fråga för HLF har sedan de tidiga åren även varit utbildningen av historielärare. År 1947 ombads föreningen att uttala sig om förändringar i lärarexamen som utarbetades av 1945 års universitetsberedning. Vad föreningen då betonade var att det vetenskapliga och kritiska förhållningssättet skulle stå i fokus även om kunskapsstoffet var viktigt liksom att lärarstudenterna skulle få orientering i undervisningsmetodik.

Historia och samhällslära

Skolkommissionens betänkande, som kom 1948, föreslog att samhällsläran borde skiljas från historieundervisningen, vilken den var en del av, och bilda ett eget ämne. Detta var naturligtvis en fråga som kom att uppmärksammas inom HLF, som främst argumenterade för att ämnena även fortsättningsvis skulle hållas samman. De negativa konsekvenser som kunde följa på en sådan delning kom i fokus och behovet av historia för att ge samhällsläran perspektiv betonades. En eventuell delning oroade även eftersom det skulle leda till ett minskat antal undervisningstimmar i historia och man påpekade behovet av att inte fokusera på de senaste århundradenas historia eftersom ett pedagogiskt viktigt undervisningsunderlag därmed skulle försvinna och den historiska bildningen skulle försämrast.

Frågan om att dela historia och samhällslära i två ämnen hörde även samman med historielärarnas roll. Föreningen argumenterade för att den nya samhällskunskapen skulle undervisas av historielärare, som, även om de i viss mån redan hade kompetensen eftersom ämnet varit en del av historien, skulle behöva fortbildas. Om särskilda behörighetskrav ställdes på lärare i samhällskunskap skulle nämligen många historielärare inte ha möjlighet att undervisa i ett ämne som de i praktiken redan undervisat i. Även när det gällde utbildningen av nya lärare betonade föreningen att om en faktisk delning skedde i skolan så borde samhällskunskap undervisas av lärare med en akademisk utbildning i historia.

De som ansåg att historia med samhällslära inte kunde fungera som ett modernt demokratifostrande ämne kom trots föreningens argumentation att gå segrande ur debatten och en delning mellan ämnena skedde 1960.

Historieämnet och 1960-talets skolreformer

HLF:s arbete präglades under detta årtionde av införandet av grundskolan och planer på en ny gymnasieskola. För historieundervisningens del innebar detta en utvidgning av antalet elever som skulle komma att läsa ämnet. I ämnesdebatten tog sig detta uttryck kring frågan om metodik: hur skulle man undervisa när klasserna bestod av elever med bakgrund i alltifrån studiesvaga till akademiska miljöer? Ytterligare en aktuell frågeställning var hur undervisningen skulle ordnas och vad som skulle hinnas med eftersom historieämnet i och med skolreformerna fått ett ökat ämnesinnehåll. I en skrivelse till Gymnasieutredningen diskuteras till exempel hur eleverna skulle kunna få en samlad bild av den humanistiska och naturvetenskapliga idéhistoriska utvecklingen genom att ämnen antingen inkorporeras i existerande ämnen, däribland historia, eller ges en egen kurs.

Ämnesöverskridande samarbete har pågått i varierande utsträckning under hela HLF:s levnad. Ett exempel är det samarbete med andra ämnesföreningar som genomfördes i mitten av 1960-talet när skolöverstyrelsen planerade att skapa ett blockämne, bestående av historia, samhällskunskap och geografi, på högstadiet. År 1966 avgav HLF tillsammans med ämnesföreningarna för geografilärare och samhällskunskapslärare en skrivelse där nackdelarna med en sådan lösning framhölls och tack vare denna, menar HLF i sin årsskrift 1966-1967, övergavs planerna på ett blockämne.

Metodik och historielöshet under 1970-talet

Under detta decennium kom frågor kring historieundervisningens metodik att tas upp i både *Historielärarnas förenings årsskrift (HLF Å)* och *Aktuellt för historieläraren*, den tidskrift föreningen gett ut sedan 1968 och som 1978 bytte namn till *Aktuellt om historia*. För första gången behandlades även historieundervisning för åldrarna 10-12, något som torde höra samman med den nya organisationen av grundskolan.

Under 1970-talet diskuterades antikens roll i historieundervisningen eftersom den nu så gott som försvunnit ur läroplanerna för både grundskola och gymnasium samtidigt som kursutrymmet minskat och lämpliga läroböcker saknades. Detta tog sig uttryck bland annat i att årsmötet 1973 hade just undervisning i antikens historia som tema och att de anföranden som då hölls publicerades i den efterföljande årsskriften 1974.

Ett begrepp som hör samman med diskussionerna om antiken är historielöshet. I årsskriften 1973 skrivs att föreningen måste ta vara på de tillfällen att framhäva historiens värden som de får, ”inte för att såsom det misstänkts, skapa fler lektionstillfällen = bättre inkomster för historielärarna, utan för att vi inte längre kan åse, hur vårt folk utarmas på historiskt kunnande”. Det är historieämnets företrädares uppgift att se till att de kommande generationerna inte blir historielösa.

En viktig fråga för HLF har sedan de tidiga åren även varit utbildningen av historielärare, något som också var aktuellt under 1970-talet i och med 1974 års lärarutbildningskommitté (LUT 74) som syftade till att utforma en ny grundskolelärarutbildning. LUT kritiserades för att innebära en minskning av ämneslärares fackkunskaper och HLF samarbetade med andra ämnesföreningar för en bättre ämnesteoretisk utbildning.

Ett hotat ämne

Föreningens verksamhet präglas under 1970-talets sista år av debatten kring nya läroplaner för gymnasium och grundskola liksom av 1976 års gymnasieutredning. Föreningen ställde sig på flera punkter kritisk till de förslag som arbetades fram i och med dessa. Det största problemet var en föreslagen minskning av historieämnets plats inom gymnasieutbildningen, särskilt på de naturvetenskapliga och tekniska utbildningarna. Historieundervisningen behövs menar HLF för att ge en referensram i ett samhälle där historieintresset ökar och där frågor om integration och kultur är aktuella. Att ha historieundervisning på de naturvetenskapliga och tekniska utbildningarna är dessutom viktigt eftersom det annars endast är de utbildningar som domineras av flickor som ämnet kommer att finnas inom, vilket skulle innebära ”en egendomlig variant av inverterad könsdiskriminering” (HLFÅ 1979-80).

Hänsyn togs till de synpunkter HLF hade på de nya läroplanerna och under det tidiga 1980-talet finns i årsskriften en mer positiv skildring av historieämnets position i det svenska samhället. Orosmomenten var för den skull inte undanröjda en gång för alla utan föreningen fortsatte att kämpa för historieämnet.

Blockundervisning och kulturkunskap under 1980-talet

En fråga som diskuterades under 1980-talet var blockundervisningen i so- och no-ämnen på grundskolan. HLF tog, tillsammans med andra ämnesföreningar, aktivt del i debatten och betonade ämnenas särskilda karaktäristika som innebar att undervisning borde bedrivas i avgränsade ämnen men att samarbete mellan ämnena kunde vara både önskvärd och nödvändig, dock inte alltid inom block. Blockfrågan var även en del av diskussionen kring en förändrad grundskolelärarutbildning. HLF uttrycker här en oro för att lärarnas utbildning ska läsas i block och att samverkan med ämnen utanför de givna blocken därmed försvåras. Utbildning i block kan även leda till att läraren inte fullt ut behärskar, eller känner sig hemma i, något av alla de ämnen som denne utbildas för att undervisa i. Ämnesföreningarna nådde en viss framgång i blockfrågorna, exempelvis genom att obligatoriska blockbetyg inte kom att genomföras.

En annan stor fråga under decenniet var kulturkunskap som i 1976 års gymnasieutrednings betänkande från 1981 föreslogs bli ett nytt ämne i gymnasieskolan. Eftersom det svenska samhället blev mer internationellt och mångkulturellt ansåg man att eleverna behövde kunskaper om sådant som kulturell identitet och kulturmöten men även lokalhistoria. HLF förhöll sig positiva men avvaktande till kulturkunskapen. De framhöll att de aktuella temana redan behandlades inom historieämnet och att kulturkunskap borde samordnas med historia och inte bara med den föreslagna samhällskunskapen. För HLF erbjöd kulturkunskapen, om den samordnades med historien och undervisades av historielärare, en möjlighet genom att det skulle läsas på de tvååriga linjerna och att ämnet därför kunde bli en företrädare för historieämnet som inte lästes där. Samtidigt fanns också en oro för att kulturkunskapen skulle leda till att ämnen som antropologi och etnologi som inte fanns i gymnasieskolan skulle ta utrymme och positioner från etablerade ämnen. Efter försöksverksamhet 1984-1988 konstaterades att även om resultatet hade varit positivt hade undervisningen minskat i omfattning eftersom de ekonomiska och kompetensmässiga resurser som behövts varit för omfattande och därmed verkar idén om kulturkunskap som gymnasieämne ha försvunnit.

En kamp om tiden under 1990-talet

En viktig del av föreningens verksamhet under 1990-talets första år var planerna på en förändrad gymnasieskola och en ny läroplan för grundskolan. I de utlåtanden som föreningen avgav med anledning av detta ställer man sig kritisk till en minskning av undervisningstimmarna liksom att historieundervisningen endast skulle vara obligatorisk i vissa årskurser och vill ha en klar avgränsning av ämnet med till exempel kursplaner på grundskolan och avskaffandet av blockundervisning. Bland de argument för historieämnet som framförs återfinns att historia behövs för att ge en förståelse för nutiden och samhällets förändringar liksom för dess identitetsskapande funktion. Dessutom fanns i samhället i stort ett växande intresse för historia och eleverna behövde därför ges en referensram.

Även under andra delen av 1990-talet behandlas i årsskriften historieämnets svaga ställning i den svenska skolan. Historieundervisningens begränsade timantal står i fokus och de svårigheter lärare möter när de ska försöka förmedla kunskaper om en komplex historia på mycket kort tid framhålls. Att eleverna därför inte får något historiemedvetande och inte förstår sammanhang eller tränas i kritiskt tänkande är ett argument för historieämnets utökande. Trots föreningens aktiva arbete för att stärka ämnet skedde dock inga förändringar nu.

Framgångar och problem under 2000-talet

Under det tidiga 2000-talet fortsatte föreningens kamp för att stärka historieämnet på gymnasiet. Ett hot var idén att slå samman historia, religion och samhällskunskap till ett nytt kärnämne. I utredningen *Åtta vägar till kunskap* (SOU 2002:120) övergavs den dock och år 2004 beslutade riksdagen att historia skulle bli ett eget kärnämne på gymnasieskolan. Trots denna positiva förändring så fanns fortfarande en del oro smoln. Till exempel skulle den föreslagna kursen endast omfatta 50 gymnasiepoäng och därmed riskerade man att historieundervisningen skulle bli lidande. Även inom grundskolan var undervisningstid ett aktuellt ämne. Fram till år 2000 fanns timplaner för hur många undervisningstimmar varje ämne skulle ha, men på grund av

kritik bedrevs från detta år försök med en timplanefri skola där besluten om undervisningens innehåll skulle tas lokalt. HLF var kritiska till detta eftersom de befarade att historieämnet helt skulle försvinna när ämnesindelningen försvann med timplanerna. Försöken avslutades efter fem år, men friheten i timfördelningen är sedan dess större än tidigare.

Frågan om varför man behövde historieundervisning var därmed fortfarande relevant. I HLFÅ gavs svar som att studier om det förflutna egentligen handlar om analyser av den nutida människans natur och att historiestudier leder till ett ökat kritiskt tänkande, ökad insikt i demokratins betydelse och en större ödmjukhet inför historiska människors agerande och tänkande.

Den medlemsinriktade verksamheten

HLF har dock inte bara ägnat sig åt lobbyverksamhet för historieämnet, utan har även syftet att hjälpa medlemmarna med bland annat fortbildning och fungera ämnessocialiserande. Detta är en verksamhet som påbörjades redan samma år som föreningen grundades. I augusti 1942 anordnade föreningen Historiker dagar i Stockholm där deltagarna fick ta del av både pedagogiska diskussioner kring exempelvis läromedel i historia samt föredrag och visningar av mer allmänhistorisk karaktär. Därefter ordnades dessa dagar vanligen vart fjärde år på olika platser i landet. År 1993 ingick HLF som medarrangör till "De svenska historiedagarna" som ersatte föreningens egna Historiker dagar.

En annan del av den fortbildande verksamheten som startade 1942 är utgivandet av den årsskrift, med bland annat allmänhistoriska och ämnesdidaktiska artiklar och recensioner, och som fortfarande lever kvar. År 1968 började man också ge ut *Aktuellt för historieläraren* med några nummer per år som ett komplement till årsskriften.

Utöver detta har föreningen, ofta genom dess lokalföreningar, även ordnat både allmänhistoriska och ämnesdidaktiska föredrag och träffar liksom resor med olika historiska teman. Överlag har denna verksamhet lämnat få direkta spår i den forskning som har bedrivits kring föreningen, men den kan ses i arkivet.

Om arkivet

Avslutningsvis ska även något sägas om arkivet, som idag finns hos TAM-Arkiv, och vad en intresserad kan förvänta sig att hitta där om Historielärarnas förening.

Föreningens arkiv har inte varit särskilt prioriterat genom året, något som har satt spår på så sätt att det inte är fullständigt och att kopior ibland har fått ersätta original. Detta syns även på handlingarnas datering. Tidsmässigt omfattar arkivet 1942 till 2011, men för perioden 1942-1954 har endast föreningens årsskrift bevarats och även om handlingar finns från 1955 och framåt är större delen av dem dock från senare delen av 1970-talet och fram till sent 1990-tal.

En stor del av arkivet består av föreningens årsskrift och Aktuellt om historia. Även om dessa främst innehåller recensioner och historievetenskapliga och historiedidaktiska artiklar är det även ett värdefullt material för den som är intresserad av föreningens verksamhet. I årsskriften, men även i de tidiga årgångarna av Aktuellt för historieläraren, finns nämligen ibland tryckta årsberättelser, protokoll och aktuella skrivelser i frågor som föreningen prioriterat och som återges, som det uttrycks i HLFÅ 1981-82, ”inte minst med tanke på framtida forskning rörande Historielärarnas Förenings verksamhet”. (Större delen av de handlingar som hänvisas till i föreliggande text går att återfinna i HLFÅ.)

I arkivet finns även olika typer av protokoll med underlag och bilagor och verksamhetsberättelser liksom diverse utskick till medlemmar och för medlemsvärvning samt korrespondens av varierande slag. Här finns även några ämnesordnade serier. Två av dessa är handlingar rörande historieämnet i skolundervisningen liksom handlingar rörande lärare och deras utbildning med sådant som arbetsmaterial, korrespondens, skrivelser och yttranden kring några av de utbildningspolitiska frågor föreningen har varit aktiva i. Dessutom finns bland de ämnesordnade serierna även material om de aktiviteter och resor HLF anordnat liksom föreningens deltagande i föreningar och konferenser.

Källor

Historielärarnas förenings arkiv, förvarat hos TAM-Arkiv

Aktuellt för historieläraren/ Aktuellt om historia

Historielärarnas Förenings årsskrift

Hallenius, Mikael, *Clio räddar världen. En analys av argumentationen för historieämnets ställning i det svenska skolsystemet i Historielärarnas Förenings Årsskrift, 1942-2004*, Umeå: Umeå universitet, 2011

Hallström, Jonas, Martinsson, Bengt-Göran och Sjöberg, Mats, *Att hävda och vårda ett revir. Argument, strategier och arbetsmetoder för ämnesföreningarna i biologi, historia och svenska 1960-2010*, Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 2012

Lundh, Hans Lennart, ”De första tjugo åren. Några randanteckningar kring

Historielärarnas Förening och dess årsskrift 1942-1962” i *Historielärarnas Förenings årsskrift* 1985/1986

När droppen urholkar stenen – kring historieundervisningens villkor (red. Hans Albin Hansson), Historielärarnas förening, *Aktuellt om historia* 2011:4

Samuelsson, Johan, ”Ämnesprofessionalitet under omförhandling: exemplet historielärarna kring 1940-1965” i *Didaktikens forum* 2008:3

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010.

För källreferens ange: Författare, Artikelitel, www.lararnashistoria.se, 2010.